

R E C E N Z J A

**rozprawy doktorskiej Pana mgra Janusza Strankowskiego
pt. „Zasady orzekania obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za
doznaną krzywdę według kodeksu karnego z 1997 r.”, Warszawa 2023,
przygotowanej pod kierunkiem prof. dra hab. Jarosława Majewskiego
(promotor pomocniczy – dr Piotr Zakrzewski)**

I. Uwagi ogólne

1. Przedłożona do recenzji rozprawa doktorska Pana mgra Janusza Strankowskiego ma charakter kompleksowego studium, poświęconego analizie zasad orzekania obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę z perspektywy materialnoprawnych podstaw jego aplikacji. Określając zakres swoich eksploracji prawniczych, Autor czyni wyraźne zastrzeżenie, zgodnie z którym rozważania pomieszczone w pracy koncentrują się wokół regulacji obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę z art. 46 § 1 k.k., nie zaś problematyki kompensacji w prawie karnym (s. 15). Zakres pomieszczonej w dysertacji analizy jest adekwatny do jej tytułu.

2. Wybór tematu pracy należy uznać za trafny. Unormowania służące realizacji funkcji kompensacyjnej w prawie karnym były już wprawdzie wielokrotnie analizowane w polskiej literaturze karnistycznej, tym niemniej wciąż rozstrzygnięcie wielu kwestii w tej materii generuje liczne kontrowersje. Nadto, prezentowane zagadnienia mają z całą pewnością istotne znaczenie w wymiarze praktycznym. Doktorant stanął przed dużym wyzwaniem. Zdecydował się bowiem na wybór tematu stosunkowo dobrze już opracowanego teoretyczno-prawnie. We wprowadzeniu (s. 7-9) wskazuje zresztą wiele prac monograficznych, poświęconych zagadnieniu naprawienia szkody wyrządzonej popełnionym czynem przestępnym. Trafnie zauważa jednak, że w dotychczasowym dorobku piśmienniczym „(...) brak jest publikacji podejmującej próbę kompleksowej analizy bardziej szczegółowego zagadnienia jakim jest problem stosowania norm prawa cywilnego, jako materialnej podstawy orzekania obowiązku, o którym mowa w art. 46 k.k.” (s. 9). Przeprowadzona w rozprawie analiza koncentruje się na problemach

materialnoprawnych, nie zaś na kwestiach procesowych, co jest podyktowane względami na objętość pracy. Tylko w niezbędnym zakresie podejmowane są problemy procesowe (s. 14).

3. Autor dość ogólnie opisał zasadniczy cel przygotowanej rozprawy doktorskiej, jako „(...) zwrócenie uwagi na podstawowe problemy wiążące się ze stosowaniem prawa cywilnego na mocy odesłania zawartego w art. 46 § 1 k.k. (...)” (s. 10). Sformułowana na wstępie opracowania hipoteza badawcza „(...) zakłada, że obowiązek naprawienia szkody, o którym mowa w art. 46 § 1 k.k. przybrał postać swoistej akcji cywilnej w ramach procesu karnego, toczącej się wedle reguł procesu karnego, lecz w sferze materialnej opartej wyłącznie na regulacji prawa prywatnego” (s. 10). Nadto, przyjmuje również, iż „(...) nie istnieją obecnie podstawy ku temu, by normy prawa prywatnego stosowane były w ramach procesu karnego w sposób odmienny, niż w procesie cywilnym” (s. 10). Doktorant sformułował również osiem pomocniczych pytań badawczych (s. 10-11), odnoszących się do szczegółowych aspektów analizowanej problematyki. Po przeprowadzonych analizach, Autor uznaje, że obowiązek z art. 46 § 1 k.k. ma obecnie charakter cywilnoprawny, a jego materialnoprawą podstawę stanowią przepisy prawa prywatnego. Nadto, nie istnieją obecnie jurydyczne przeszkody ku temu, by procesowa sytuacja pokrzywdzonego czynem przestępnym była identyczna, niezależnie od tego, na jakiej drodze dochodzi zaspokojenia swego roszczenia (s. 315). Konstataje również, że brak powodów ku temu, by inaczej wyklądać przepisy prawa cywilnego w postępowaniu cywilnym i karnym, w szczególności nadawać im specyficzny karnistyczny kontekst (s. 316).

4. W recenzowanej rozprawie doktorskiej brakuje szerszej analizy regulacji prawa karnego materialnego funkcjonujących w innych państwach, choć ograniczenie analizy wyłącznie do prawa polskiego wynika już z tytułu dysertacji. Wydaje się jednak, że zwłaszcza w dobie obecnej rzeczywistości należało zdecydować się na szerszą prezentację rozwiązań funkcjonujących w systemach prawa karnego innych państw, co stanowiłoby niewątpliwie istotne wzbogacenie czynionych rozważań. Pozwoliłoby chociażby zorientować się, na ile istniejące w polskim ustawodawstwie karnym rozwiązania legislacyjne cechują się oryginalnością, czy też, jakie ewentualnie konstrukcje funkcjonujące za granicą można by recypować do polskiego systemu prawa karnego.

5. W recenzowanym opracowaniu monograficznym zostały zastosowane dwie metody badawcze, tj. dogmatyczno-prawna oraz historyczno-prawna, uzupełnione analizą dostępnych w literaturze danych statystycznych (s. 16). Wydaje się jednak, że ze względu na wyjątkowe walory praktyczne tytułowego zagadnienia badawczego, warto rozważenia było przeprowadzenia badań aktowych w sądach powszechnych. Stanowiłoby to, z całą pewnością, istotne wzbogacenie czynionych rozważań. Mimo, że charakteryzują się wysokim poziomem merytorycznym (nie tylko zresztą w odniesieniu do zagadnień z zakresu prawa karnego, lecz także cywilnego) i dojrzałością naukową, to jednak zauważalne jest czynienie ich na stosunkowo wysokim poziomie abstrakcji, właściwym analizie teoretyczno-prawnej. Wzbogacenie ich prezentacją stanów faktycznych ocenianych w praktyce orzeczniczej, a także przedstawieniem motywów, jakimi kierowały się sądy podejmując konkretne rozstrzygnięcia, stanowiłoby dobrą ilustrację czynionych rozważań teoretycznych. Powyższa uwaga ma znaczenie zwłaszcza w świetle trafnej diagnozy Autora problemów związanych ze stosowaniem art. 46 k.k., w myśl której: „Oczywiście trzeba powiedzieć, że problem tkwił i chyba w dalszym ciągu tkwi w praktyce. (...) aktualność zachowują poglądy wyrażane już w latach 70 XX w. o niechęci stosowania przez sądy karne instytucji prawa cywilnego (...)” (s. 322). Tym większe znaczenie miałyby przeprowadzenie własnych badań akt sądowych, a nie ograniczenie analizy do jedynie dostępnych w różnej formie judykatów sądowych.

Nadto, wydaje się, że w pracy brakuje analizy problemów wykładniczych pojawiających się w wypadku przypisania odpowiedzialności karnej za konkretne typy czynów karalnych. Przykładowo, istotne znaczenie podjęta w recenzowanej dysertacji problematyka ma w sprawach karnych dotyczących przestępstw spenalizowanych w art. 305 ustawy z dnia 30 czerwca 2000 r. Prawo własności przemysłowej (t.j. Dz.U. z 2021 poz. 324 ze zm.). W praktyce często podmioty pokrzywdzone tym czynem przestępnym składają w postępowaniu karnym wnioski o orzeczenie obowiązku naprawienia wyrządzonej szkody. Sądy nie uwzględniając takiego wniosku, zazwyczaj uzasadniają taką swoją decyzję procesową praktyczną niemożnością ustalenia zarówno samego faktu zaistnienia szkody, jak i jej wielkości. Z doświadczenia życiowego wynika bowiem, że osoby nabywające towary będące przedmiotami czynności wykonawczej przestępstwa z art. 305 p.w.p., stanowią inną grupę odbiorców niż nabywcy oryginalnych towarów. Jest to spowodowane istotną różnicą cenową i odmiennymi możliwościami finansowymi obu grup klientów. Brak zatem dostatecznych danych, aby stwierdzić, że pokrzywdzony w wyniku popełnionego przestępstwa poniósł realną szkodę wynikającą ze spadku sprzedaży towarów oznaczonych prawidłowo znakami towarowymi. Zdarzają się jednak judykaty, w

których sądy orzekają częściowe naprawienie szkody (zob. powołany już wyrok SO w Opolu z dnia 14 września 2022 r., VII Ka 521/22).

6. Recenzowaną rozprawę doktorską (obejmującą 375 stron) należy zakwalifikować do kategorii opracowań stosunkowo obszernych. Pod względem konstrukcyjnym praca składa się ze spisu treści, wykazu skrótów, wstępu, pięciu rozdziałów, podsumowania oraz bibliografii. Zasadniczo struktura rozprawy zasługuje na pozytywną ocenę, służąc klarownemu przedstawieniu analizowanej problematyki. Nie oznacza to jednak, że kolejność prezentacji szczegółowych zagadnień jest wolna od zastrzeżeń. Takowe można podnieść odnośnie do umiejscowienia rozdziału czwartego (poświęconego wykładni rudymenarnych pojęć szkody i krzywdy na gruncie art. 46 § 1 k.k.). Wydaje się, że winien on znajdować się przed rozdziałem trzecim. Pozytywnie należy ocenić brak istotnej dysproporcji objętości poszczególnych zasadniczych jednostek redakcyjnych pracy.

7. Oceniając sposób prezentacji szczególnych zagadnień na podkreślenie zasługuje to, iż Autor stara się czynić to rzetelnie, przedstawiając występujące w literaturze i orzecznictwie stanowiska uczestników dyskursu, a także publikacje i orzeczenia, w których można odnaleźć referowane poglądy. Trzeba przyznać, że analiza prowadzona jest klarownie. Doktorant podejmuje wiele kwestii, nie stroniąc też od tych o wysokim stopniu kontrowersyjności. Prezentując własny pogląd, zasadniczo dobrze go uzasadnia.

W większości stanowisko przyjmowane przez Autora recenzowanej dysertacji doktorskiej podzielam. Trudno nie zgodzić się z przedstawioną diagnozą obowiązującej regulacji opisanej normatywnie w art. 46 k.k. Spośród wypunktowanych wad można wskazać pozostawienie w paragrafie pierwszym powołanego artykułu możliwości orzeczenia obowiązku naprawienia szkody w części, bez określenia szczegółowych przesłanek, jakie mogłyby uzasadniać takie rozstrzygnięcie. Ma to o tyle istotne znaczenie, że choć takie rozstrzygnięcie winno mieć miejsce jedynie zupełnie wyjątkowo, to jednak w praktyce występuje stosunkowo często, stanowiąc swoiste remedium na pojawiające się niedostatki postępowania dowodowego, gdy ujawniony w sprawie materiał nie pozwala na ustalenie pełnej wysokości szkody wyrządzonej przestępstwem. Trafny wydaje się także postulat rezygnacji ze stosowania nawiązki na podstawie art. 46 § 2 k.k., dublującej w istocie możliwość częściowego orzeczenia obowiązku naprawienia szkody. Autor dostrzega jednak przydatność tego środka kompensacyjnego w sytuacji, gdy nie można zasądzić obowiązku z art. 46 § 1 k.k. wobec sprawcy przestępstwa nieumyślnego, gdyż

cywilistyczna konstrukcja odpowiedzialności wymaga w konkretnym wypadku umyślności (s. 267).

8. Dorobek polskiego piśmiennictwa odnoszący się do tytułowej problematyki został przez Autora wykorzystany w szerokim zakresie. Bibliografia obejmuje pozycje piśmiennicze (635) o zróżnicowanej formie, takie jak m.in.: podręczniki, komentarze do aktów prawnych, opracowania monograficzne, artykuły naukowe, teksty w opracowaniach zbiorowych, glosy. W recenzowanej dysertacji został również wykorzystany bogaty dorobek orzecznicy, obejmujący 223 pozycje. Rozważania prowadzone są także w oparciu o literaturę obcojęzyczną. Odnosząc się do dorobku orzeczniczego, niech mi wolno poczynić uwagę krytyczną, iż Doktorant spośród sądów powszechnych, ograniczył się wyłącznie do judykatów sądów apelacyjnych. W pracy nie znajdziemy zatem analizy przykładowo interesującego dla podjętej tematyki wyroku Sądu Okręgowego w Opolu z dnia 14 września 2022 r., VII Ka 521/22, LEX nr 3427767).

9. Pod względem redakcyjnym praca napisana jest starannie. Język prawniczy jest na bardzo dobrym poziomie. Pracę czyta się dobrze. Nieliczne są przypadki, w których można wskazać błędy literowe (s. 155), czy też stylistyczne (s. 242).

II. Uwagi szczegółowe

10. W pierwszym rozdziale dysertacji doktorskiej (s. 18-70) Autor wychodzi od prezentacji idei koncepcji sprawiedliwości naprawczej, by przejść następnie przez historyczny rozwój naprawienia szkody oraz karnoprawne modele stosowania instrumentów o charakterze kompensacyjnym do czasu wejścia w życie (1 lipca 2015 r.) nowelizacji art. 46 k.k. dokonanej przepisami ustawy z dnia 20 lutego 2015 r. (Dz.U. z 2015, poz. 396). Czynnione w tej zasadniczej jednostce redakcyjnej rozważania, choć mają w dużej części znaczenie jedynie historyczne, stanowią dobrą podstawę do dalszych uwag *de lege lata*. Prowadzone analizy uwzględniając szerszy kontekst ewolucji środków reakcji karnej w kierunku zwiększenia ochrony interesu podmiotu pokrzywdzonego przestępstwem. Trafna jest krytyczna ocena braku wypracowania zasadniczego modelu naprawienia wyrządzonej przestępstwem szkody, a także zbytnej mnogości instytucji służących realizacji funkcji kompensacyjnej, których wzajemne relacje nie zostały klarownie normatywnie ustalone.

11. Funkcjom i charakterowi obowiązku naprawienia szkody ukształtowanego po dniu 1 lipca 2015 r. poświęcony jest z kolei rozdział drugi pracy (s. 71-102). Autor przekonująco objaśnia potrzebę wprowadzenia zmian w systemie obejmującym cztery rozwiązania legislacyjne. Obowiązujące wówczas przepisy nie gwarantowały skutecznej ochrony interesów podmiotu pokrzywdzonego w zakresie kompensaty wyrządzonej mu przestępstwem szkody, czego przejawem była m.in. powszechna praktyka pozostawiania powództw adhezyjnych bez rozpoznania. Doktorant w szczególności akcentuje zmianę charakteru obowiązku kompensacyjnego z art. 46 § 1 k.k., zdecydowanie negując jego funkcję penalną. Brak odniesienia jednak do prawa wykroczeń, w ramach którego obowiązek naprawienia szkody jest wciąż kwalifikowany jako środek karny (art. 28 § 1 pkt 4 k.w.).

Według Autora najistotniejszą z dokonanych zmian w roku 2015 w zakresie obowiązku naprawienia szkody z art. 46 k.k. jest wyłącznie jego orzekania spod dyrektyw sądowego wymiaru kary (s. 86), co z oczywistych względów podyktowane jest wyłącznie kompensacyjnym charakterem tego środka. A zatem obecne brzmienie art. 56 k.k. w pewien sposób rewolucjonizuje postrzeganie kształtu obowiązku naprawienia szkody, czyniąc go „swego rodzaju akcją cywilną umiejscowioną w procesie karnym” (s. 315). Wydaje się jednak, że nie można abstrahować od tego, że istniejąca w art. 46 § 1 k.k. generalna możliwość orzeczenia obowiązku naprawienia wyrządzonej przestępstwem szkody w części, oznacza widoczny w tej instytucji element penalny. A zatem, nie można zgodzić się z poglądem Doktoranta, że: „(...) skoro na gruncie prawa cywilnego zasada pełnego odszkodowania (...) doznaje niezmiennie wielu wyjątków, to argument o wyjątku przewidzianym przy orzekaniu środka na zasadzie art. 46 § 1 k.k. mającym świadczyć o karnoprawnym jego charakterze jest po prostu nietrafny, nie przemawiając wcale za innym, niż cywilny charakter orzekałego obowiązku” (s. 93). Nie można jednak zapominać, że w przepisach prawa cywilnego mamy do czynienia, może licznymi, ale jednak wyjątkami, a nie z generalną zasadą możliwości orzeczenia jedynie częściowej kompensaty szkody.

Artykuł 46 § 1 kodyfikacji karnej z 1997 r. ma charakter odsyłający do regulacji prawa cywilnego, które dopiero stanowią podstawę stosowania tego środka kompensacyjnego. Umieszczenie zaś tego przepisu w kodyfikacji materialnego prawa karnego, a nie w kodeksie postępowania karnego „(...) dowodzi spójności systemu. Skoro środek kompensacyjny jest środkiem reakcji na przestępstwo, nie represyjnym, lecz właśnie naprawczym, to zasadne jest umieszczenie go w akcie prawnym z zasady kompleksowo regulującym ową problematykę” (s. 79). Autor pozytywnie ocenia likwidację

orzekania z urzędu odszkodowania, przewidzianego na podstawie art. 415 § 5 k.p.k., jako dublującej podstawę do stosowania z urzędu obowiązku naprawienia szkody z art. 46 § 1 k.k. Nadto, na gruncie regulacji procesowej brak było odesłania do podstaw materialnych, jak to jest w art. 46 § 1 k.k. (s. 320).

Interesujące są uwagi dotyczące rozstrzygnięcia kwestii, czy obowiązek kompensacyjny orzekany jako warunek probacyjny jest również wyłączony, na podstawie art. 56 k.k., z zakresu działania dyrektyw sądowego wymiaru kary (s. 88-90).

Należy zgodzić się z Autorem, że akt łaski nie zwalnia z wykonania obowiązku naprawienia szkody (s. 95-96), a także z propozycją, aby obowiązek naprawienia szkody orzeczony na podstawie art. 46 § 1 k.k. wyłączyć spod regulacji art. 103 § 2 k.k. (terminy wykonania tego obowiązku kompensacyjnego miałyby wówczas charakter czysto cywilistyczny) oraz art. 107 § 6 k.k., uniezależniając w ten sposób zatarcie skazania od wykonania lub niewykonania środka kompensacyjnego (s. 101). Choć przedstawione propozycje konwenują ze zmianą charakteru prawnego art. 46 k.k., to jednak trzeba mieć świadomość, że także ważne argumenty można podnieść przeciwko nim.

12. Rozważania pomieszczone w rozdziale trzecim (s. 103-153) z kolei dotyczą podstawy prawnej obowiązku naprawienia szkody i zadośćuczynienia za doznaną krzywdę. Autor przeprowadza w nim rozbudowaną wykładnię występującego w art. 46 § 1 k.k. zwrotu „stosując przepisy prawa cywilnego”, będącego sformułowaniem nieostrym, rodzącym szereg kontrowersji, zarówno co do samej metody odesłania, jak i jego zakresu. Postuluje szerokie stosowanie norm prawa prywatnego. Trafnie dostrzega, że *de lege lata* art. 46 § 1 k.k. „(...) nakazuje stosować przepisy prawa cywilnego wprost, nie używając techniki stosowania „odpowiednio”, ani tym bardziej nie pozostawiając pola do budowania twierdzeń o stosowaniu „przez analogię”” (s. 103). Autor zauważa jednak, że przed dniem 1 lipca 2015 r. w praktyce wymiaru sprawiedliwości przy orzekaniu obowiązku naprawienia wyrządzonej przestępstwem szkody także stosowano przepisy prawa cywilnego, co znajdowało normatywne uzasadnienie w występującym w treści art. 46 § 1 k.k. *in fine* zapisie, zgodnie z którym „przepisów prawa cywilnego o przedawnieniu roszczenia oraz możliwości zasądzenia renty nie stosuje się” (s. 103). Nadto, „nie powinno ulegać wątpliwości (...), że funkcją przepisów prawa prywatnego stosowanych do obowiązku naprawienia szkody jest kompensacja szkody wyrządzonej przestępstwem w sposób identyczny, jak ma to miejsce w postępowaniu cywilnym, (...) wynika to również ze sposobu odesłania do stosowania przepisów prawa cywilnego” (s. 116). Trafnie również Doktorant akcentuje, że „(...) na potrzeby orzekania obowiązku naprawienia szkody winno

być obecnie stosowane podejście pełnej zależności znaczeniowej pojęć recypowanych z prawa cywilnego (...)” (s. 119).

13. Objasnieniu rudymenarnych dla tytułowej problematyki pojęć „szkoda” i „krzywda” poświęcony jest rozdział czwarty (s. 154-252), stanowiąc najobszerniejszą zasadniczą jednostkę podziału tekstu dysertacji. Wskazane terminy stanowią bez wątpienia już od wielu lat przedmiot zainteresowania nauki zarówno prawa cywilnego, jak i karnego. Autor przedstawia m.in. zbieżności oraz różnice z dotychczasowym postrzeganiem wymienionych pojęć na gruncie prawa karnego, a także analizuje relacje między osobą poszkodowanego i osobą pokrzywdzonego. Istotną część rozważań stanowią zagadnienia prawa cywilnego. Wskazać można w tym zakresie m.in. analizę winy rozumianej cywilistycznie w kontekście strony podmiotowej czynu przestępnego (s. 230-236) czy też kwestie związane z ustalaniem rozmiaru oraz sposobu naprawienia szkody lub krzywdy (s. 236-252).

W przepisach prawa karnego próżno byłoby szukać definicji pojęcia szkody. Nadto, termin ten w przepisach prawno-karnych występuje w różnych kontekstach (s. 156-157). W recenzowanej dysertacji skoncentrowano się na przesłance środka reakcji karnej o charakterze kompensacyjnym. Należy w pełni zgodzić się z Autorem, że zbędne - o ile w ogóle możliwe do przeprowadzenia - byłoby zdefiniowanie pojęć szkody i krzywdy na potrzeby postępowania karnego. Celna jest przy tym uwaga, że wprowadzenie takiej definicji, przy jej braku w prawie cywilnym, spowodowałoby dodatkowe problemy interpretacyjne (s. 157-158). Interesujące są rozważania dotyczące problemu, czy stosowanie przepisów prawa cywilnego do orzekania obowiązku naprawienia szkody wpłynie na konieczność zredefiniowania terminu „pokrzywdzony”, czy też modyfikację dotychczasowej wykładni tego pojęcia (s. 227). Autor nie jest kategorycznie zdecydowany jak ten problem rozwiązać. Formuluje bowiem zarówno postulat *de lege ferenda* zmiany definicji pokrzywdzonego przewidzianej w art. 49 § 1 k.p.k., a jednocześnie pisze, że „względnie, do rozważenia jest postulat, by wprowadzić do procesu dodatkowy podmiot, z ograniczeniem jego uprawnienia do działania wyłącznie w zakresie obowiązku naprawienia szkody” (s. 230).

Doktorant podejmuje niezwykle kontrowersyjne zagadnienie, sprowadzające się do udzielenia odpowiedzi na pytanie, czy obowiązek naprawienia szkody może być orzeczony wyłącznie w przypadku popełnienia takiego czynu przestępnego, który obejmuje szkodę ustawowym zespołem znamion typu czynu zabronionego (s. 199). Chodzi w szczególności o przestępstwo oszustwa z art. 286 k.k. (s. 200). Autor przekonująco

uzasadnia tezę, że rozumienie „skutku” na potrzeby zastosowania art. 46 § 1 k.k. należy ujmować szeroko „(...)”, nie tylko w wąskim rozumieniu dotyczącym przestępstw skutkowych, ale też jako zmianę w rzeczywistości nie objętą przez ustawodawcę znamieniem czynu zabronionego, jak też nie tylko bezpośrednie następstwo, lecz także dalsze” (s. 203).

Trafnie Autor wskazuje, że wobec konieczności stosowania wprost przepisów prawa cywilnego do obowiązku naprawienia szkody, na potrzeby orzeczenia tego środka kompensacyjnego sąd zobowiązany jest posłużyć się adekwatnym związkiem przyczynowym (s. 219). Wydaje się jednak, że zbyt obszernie zostały przedstawione założenia i ewolucja koncepcji obiektywnego przypisania skutku (s. 203-217).

Autor prezentując ważkie zagadnienie, czy sąd karny jest związany wskazanym przez pokrzywdzonego sposobem naprawienia szkody, zrelacjonował przyjmowane w literaturze poglądy (s. 244-245). Brak jednak klarownego wystąpienia własnego poglądu w tej kwestii.

14. Wreszcie, ostatni rozdział dysertacji (s. 253-314) dotyczy modyfikacji obowiązku naprawienia szkody. Objaśnia, w jaki sposób może on być zmieniany, przede wszystkim na etapie ustalania odszkodowania, w kierunku zarówno jego rozszerzenia, jak i ograniczenia. Autor zwraca uwagę, że ograniczenia oraz limity w wysokości odszkodowania „wydają się prawie niedostrzegalne w orzecznictwie” (s. 317). Trafnie podnosi, że tylko wyjątkowo powinno mieć miejsce ograniczenie zakresu badania szkody podlegającej naprawieniu z uwagi na trudności dowodowe (s. 263). Tak samo nawiązka orzekana na podstawie art. 46 § 2 k.k. „winna być środkiem absolutnie wyjątkowym” (s. 264). Interesujące są uwagi odnoszące się do przyczynienia się pokrzywdzonego do powstania szkody w kontekście zapisu art. 362 k.c. (s. 267-276), czy też problemu orzekania obowiązku naprawienia szkody wobec wielu osób w przypadku popełnienia przestępstwa w konfiguracji wieloosobowej (s. 282-299). Należy zgodzić się z poglądem, że przewidziany w art. 46 § 1 k.k. wymóg stosowania wprost przepisów prawa cywilnego oznacza, że orzekając obowiązek naprawienia szkody wyrządzonej przestępstwem zastosowanie znajduje cywilistyczna konstrukcja solidarnej odpowiedzialności współdziałających za szkodę z art. 441 k.c. Nie istnieje zatem możliwość nałożenia obowiązku naprawienia szkody *pro rata parte* (s. 285-286).

III. Wniosek końcowy

Mając na uwadze zawarte w niniejszej recenzji uwagi niniejszym stwierdzam, że rozprawa doktorska Pana mgra Janusza Strankowskiego pt. „Zasady orzekania obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę według kodeksu karnego z 1997 r.”, Warszawa 2023, stanowi oryginalne rozwiązanie przez Autora problemu naukowego, prezentując Jego ogólną wiedzę teoretyczną w zakresie nauk prawnych, a także umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej, w rozumieniu art. 187 ust. 1 i 2 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 742 ze zm.) i wnoszę o dopuszczenie Pana mgra Janusza Strankowskiego do dalszych stadiów przewodu doktorskiego.

